

Bebesi György

Az „oroszágismeret” budapesti iskolája

Az egyes évfordulók, jubileumok, szükségszerűképpen számvetésre készítetik az embert. Óhatatlanul végiggondoljuk ilyenkor, hogy mik voltak az eredeti célkitűzéseink, mit értünk eddig el, valóra váltottuk e elképzeléseinket, mik a terveink a jövőben. Ezt a szembenézést végezte el nagyon tárgyyszerűen *Szvák Gyula* professzor a hazai ruszisztika vezető, műhelyteremtő alakja „A mi Ruszisztikánk” című kötet bevezető tanulmányában abból az apropóból, hogy az ELTE Ruszisztikai Központja 2015-ben fennállásának 20., szellemi elődje a Magyar Ruszisztikai Intézet pedig 25. évfordulóját ünnepli. Mint a jubileumi kiadvány bevezetőjében írja: *„Kötetünk... egy hosszú építkezési folyamat kimerevített pillanatát rögzíti. Reprezentatív abban az értelemben, hogy, megmutatja, hogy hol áll ma a tágan értelmezett magyar történeti ruszisztika, és azon belül is az ELTE Ruszisztikai Központja.”*

Mint kifejti, az „orosz téma” kutatói soha nem voltak könnyű helyzetben a magyar történettudományon belül, ennek történeti-politikai, és részben tudománytörténeti okai is vannak. A múlt század 40-es éveitől nyert csak polgárjogot hazánkban igazán az egyetemes történelem kutatása, ekkor is elsősorban a Nyugat –Európai államok kerültek az érdeklődés fókuszába, amelyeket az összehasonlító módszerrel vizsgálták, és csak a második világháború utáni geopolitikai változások mentén kezdtek el külön is foglalkozni magával az orosz majd a szovjet történelemmel. A korábbi történetírás inkább csak a kapcsolattörténetre koncentrált, illetve a nagy szintézisek részeként foglalkozott az orosz történelemmel, de önálló nagymonográfiája, illetve intézményesített központja a kutatásnak egészen a rendszerváltásig nem volt.

Ezen a helyzeten változatott – meglehetősen politikai ellenszélben, kezdetben mostoha körülmények között, a Magyar Ruszisztikai Intézet, illetve a későbbiekben az ELTE Ruszisztikai Kutatási Központjának megalapítása, amely már szakosodott tudományos műhelyként fórumot teremtett az ilyen irányú tudományos ambícióknak. Fő feladatának a szellemi és intézményi infrastruktúra kiépítését tartotta, az egyetemi oktatásra támaszkodva megkezdte egy új ruszista generáció kinevelését, és publikációs fórumokat hozott létre, az azóta nagy szériát befutott és komoly szakmai tekintélyre szert tett Ruszisztikai Könyveket, illetve a Szovjet majd Poszt-szovjet füzeteket.

Tudományos értelemben újra kellett kezdeni az építkezést, és nemcsak a diszciplína viszonylagos fejletlensége, hanem korábbi ideológiai meghatározottsága miatt is. Az orosz

történetírás legjobb hagyományaihoz nyúltak vissza, és a műhely kutatói-oktatói, ahogy Szvák fogalmaz a „*kritikai analízis alá vont orosz történettudománnyal folytatott párbeszédet*”. Annál inkább is szükség volt erre, mert a rendszerváltás utáni orosz történetírás továbbra is a nagy narratívák bűvöletében élt, de megváltozott a terminológia, és „felcserélődtek az előjelek”. Szvák professzor tárgyilagosan leszögezi, hogy a magyar történetírásban is uralkodó maradt az ugyan erős forráskritikai bázison nyugvó, de alapvetően állam és politikatörténeti tendencia. Ugyanakkor az Intézet tudományos fejlődése éppen abban nyilvánult meg, hogy nem feladva a makroválaszok keresését, a forrásalapú historiográfiai elemzéseket helyezte a kutatásaik és publikációik középpontjába. Nem elhanyagolható eredménye a műhelynek az első magyar szerzői kollektíva által írt új szemléletű összefoglaló Oroszország történet, egy átfogó munka a Romanov-ház uralkodóiról, monumentális konferencia és tanulmánykötet a Gulagról, illetve újabban az orosz történelem forrásainak magyar nyelvű kiadása.

Az Intézet története során szervezeti fejlődésen is keresztülment, ennek fontos állomása volt 2003-ban, hogy az ELTE Ruszisztikai Központ mellett megalakult az MTA és ELTE Történeti Ruszisztikai Kutatócsoportja, amely az akadémia kooperáció és a (szűkös) pályázati források nyújtotta lehetőséget maximálisan kihasználva, kilenc éves működése során 51 könyvet, ezek sorában 4 PhD értekezést, és 133 tanulmányt hozott létre.

Az egyetemi oktatásba történő beintegrálódást segítette elő 2010-ben a „ruszisztika szak” mesterképzés beindítása, amely „Oroszország szakértő” diplomát adott, és ennek már 2013-ban megszületett az orosz egyetemekkel közös nemzetközi változata is. Szintén 2010-től fogadott PhD hallgatókat az ELTE Történettudományi Doktori iskoláján belül az Önálló Ruszisztikai Program, amely a tudományos minőség nyilvánvalóan új szintjét jelentette.

Egy egyetemes témával foglalkozó műhelynek rendkívül fontos mutatója a nemzetközi beágyazottság, a nemzetközi szakmai vérkeringésben történő aktív jelenlét. Ebben fontos szerepet játszott az Orosz és Magyar Tudományos Akadémiák Történelem Vegyesbizottsága, amely Magyar Tagozatának 2006-tól Szvák professzor az elnöke. A közös konferenciák és kötetek, a többnyelvű megjelenések, az egyes kötetek recepciója és recenzáltsága, a nemzetközi folyóiratokban betöltött szerkesztőbizottsági tagságok, az ösztöndíjak és kutatóutak egyaránt jelzik a kooperáció maga szintjét, és a világ ruszisztikájában történő intenzív, alkotó jelenlétet.

Szvák Gyula utal rá, hogy a Ruszisztikai Központ hazai értelemben sem légtüres térben működik, hanem vidéki műhelyek sorában folynak ruszisztikai-szovjetológiai jellegű kutatások, hozzátehetjük ehhez, hogy vagy önállóan, vagy pl. Kelet-Európa és Balkán

programok részeként. A Központ belső munkatársain túl számos olyan egyetemi oktató és kutató dolgozik az országban, akik ugyan nem az Intézet tagjai, de ott folytattak korábban tanulmányokat, vagy jelenleg más szervezeti keretben dolgoznak, de a viszonylag szűk szakmán belül intenzív a kapcsolattartás, a tudományos összefogás. Ez közös pályázatokban, közös konferenciákon, publikációkban, illetve a már említett Orosz - Magyar Akadémiai Vegyesbizottság keretében valósul meg.

Az Intézetalapító professzor tanulmányában számba veszi azokat az egykori és jelenlegi kutatókat, akikkel létrehozták a Kutatási Központot, illetve jelenleg ott dolgoznak, röviden ismertetve kutatási területüket.

Első helyen említi *Krausz Tamást*, aki a medievisztikával foglalkozó Szvák Gyula mellett kezdettől a modern orosz történelmet kutatta, és a hazai szovjetológia megújításának hálátlan feladatát vállalta fel. Egyaránt meg kellett küzdenie a rossz ideológia berögződésekkel, és az új keletű modern nemzetállami ruszofóbiával. Kutatásai „öt és fél” tudományos területet ölelnek fel, kiemelkedik ezek közül a 90-es években a sztálini fordulat előzményeinek vizsgálata, amelynek eredménye egy széleskörű nemzetközi elismerést aratott, még Japánban is publikált kötet, a „*Szovjet Thermidor*” lett 1996-ban, az ezredforduló után pedig Lenin szellemi örökségének újraértelmezésével foglalkozott, amely 2006-ban szintén egy nagymonográfiában öltött testet. „Fél” kutatási területe, s talán Szvák Gyulával közös „hobbija” is, a magyar és kelet-európai futball hanyatlásának a rendszerváltás történeti kontextusába helyezett elemzése. Újabban politikailag érzékeny területtel, a magyar megszálló csapatok szovjet területen elkövetett háborús bűncselekményeivel foglalkozik, amely jellegéből fakadóan heves vitákat váltott ki.

A jelen recenzióban elemzett jubileumi kötetben is egy ilyen tematikájú tanulmány került tőle elhelyezésre, e témában állandó szerzőtársával, *Varga Éva Mária* levéltárossal közösen, „*Az elhallgatott népiirtás: magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban*” címmel. (295-328) Bővebb hely hiányában annyit állapíthatunk meg róla, hogy a tanulmány az ún. tábornoki perek dokumentumaiból indul ki, az 1947-ben eljárás iratanyagát a szerzők az FSZB Központi Archívumából kutatták ki. A háborús bűnösök felderítése a magyar hatóságokkal kooperációban folyt, de mint a szerzők közlik, a források hiányossága miatt az ma még nem ismert, hogy a szovjet hatóságok milyen módszerekkel kutatták fel a magyar háborús bűnösöket. A kutatásokat hitelesíti, hogy a rendszerváltás után az Oroszországi Föderáció „*A megtorló intézkedések áldozatainak rehabilitációjáról szóló*” 1991-es törvénye után az orosz katonai főügyészség valamennyi korábbi pert felülvizsgálta, és 2002-es, illetve 2003-as határozataiban kimondta, hogy magyar tábornoki perek esetében összesen 21

személyre vonatkozóan a „*büntetőjogi felelősségrevonás megalapozott és törvényes volt*” így rehabilitációra nincs lehetőség. (301-302.) A tárgyalt cselekmények nagy része nagyon sokáig a szovjet és magyar közvélemény előtt is ismeretlen maradt, ezt a szerzők az „elhallgatás évtizedeinek” nevezik. A tanulmány további részeiben foglalkoznak az ez esetben megkerülhetetlen felelősség kérdésével, illetve az elkövetett bűncselekmények jellegével és méreteivel. Leszögeznek, hogy a partizánok elleni harc, sok esetben csak egyszerű fedőelnevezés volt a fosztogatásra, erőszakolásra és gyilkosságokra, illetve azok igazolására. (324) A politikai részrehajlás vádját kiküszöbölendő tanulmányuk végén a szerzők közlik, hogy a Vörös Hadsereg magyarországi tevékenységéről is hasonló, dokumentumokra épülő, a bűncselekményeket is feltáró kutatásokat kell folytatni, s saját kutatásaik ezen feladat mintegy előfeltételének tekintik.

Nehéz helyzetben van a kötet szerkesztője, amikor az Intézet munkatársai bemutatásánál saját munkásságát kell értékelnie, Szvák Gyula ezt visszafogott tárgyilagossággal teszi. Felvázolja, hogy tudományos pályájának középpontjában az orosz gondolkodástörténet „ősi” nagy kérdéseire, az orosz sajtószereplésre válaszokat kereső historiográfiai és módszertani kutatásai állnak, amelyeket 2006-ban „*Oroszország helye Euráziában*” című kötetében összegzett. Saját tudományos munkássága egyik fő értékének tartja, hogy hagyományos narratívák mellett sikerült új megközelítésmódokat, és új témákat bevonni a kutatásba, az általa alkalmazott módszert ő maga mikrohistoriográfiának nevezi. Publikációiban több más mellett foglalkozott az „orosz feudalizmus” historiográfia sorsával, illetve az Oroszország-kép történelmi változásainak nyomon követésével. Eredményeit Keleten és Nyugaton egyaránt elismerik, ezt jelzi, hogy „*Ruszkaja paragyigma. Ruszofobszkije zametki ruszofila*” című kötetét Oroszországban jelentették meg, illetve az Oxford University Press őt kérte fel a 19. századi orosz történetírás történetéről szóló rész megírására. Publikációi gyarapították az orosz társadalom és mentalitástörténetről szóló tudásunkat, forrásközleményei a problémák újraértékelésének váltak alapjaivá, és nem szabad megfélemlenünk nem jelentéktelen szerkesztői munkásságáról sem, több mint két tucat kötet mutatja, hogy a professzor mások számára is lehetőséget kíván nyújtani, publikációs fórumot biztosítani, szigorú szakmai követelmények alapján.

Az, Intézet munkatársainak sorában *Szili Sándor* következik, akinek eddigi egyetlen nagymonográfiájában Szibéria megszerzésének történelmi koncepcióit vizsgálja orosz és szovjet történészek munkáinak historiográfiai elemzése során. Komoly eredményeket tudott felmutatni másik markáns kutatási területében, a Kijevi Rusz vizsgálatában, pl. a „kagán” kifejezés használata tekintetében. A Moszkvai Rusz történetét kutatva ismeretlen tényeket tárt

fel magyar-orosz kapcsolatok köréből, magyarra fordította és kommentárokkal látta el a középkori orosz történelem legfontosabb forrásait, pl. az ún. „Százcikkelyes zsinat” határozatait. A recenzens nem feledkezhet meg a „Normann kérdés az orosz történelemben” című Szili szerkesztésében megjelent kiadványról sem, amely gazdag jegyzetanyagával a komparatív kritikai forráskiadás mestermunkája. (Russica Pannonicana, Bp. 2009). A neves orosz történész, Ruszlan Szkrinnyikov könyveit Szili Sándor fordítómunkájából ismerheti a magyar olvasóközönség.

„A mi Ruszisztikánk” című kötetben Szilinek „*A kagán szó előfordulásnak kérdéséhez a 11. századi kijevi uralkodók címhasználatában*” című írását olvashatjuk. (71-90) Szili Közli, hogy szakirodalomban négyféle álláspont alakult ki ezzel kapcsolatosan. Ezen álláspontok megvizsgálása, majd alapos, elmélyült nyelvészeti-etimológiai, történeti és filozófiai, az ó-oroszon kívül latin és görög forrásokat, valamint orosz, német és angol szakirodalmat is bevonó elemzése konklúziójaként arra jut, hogy Vlagyimir és Jaroszlav fejedelmek háttérbe szorították a Rurik dinasztia tagjait, és egyedül kormányozták a Kijevi Ruszt, dominanciájukat pedig azzal fejezték ki, hogy a kagán címmel formálisan is fölébe helyezték magukat a többi keleti szláv fejedelemnek.

Szintén a kezdetektől alapító tagja és jelenleg is munkatársa az Intézetnek *Szergej Filippov*, akinek kutatási és egyben oktatási területe az orosz egyháztörténet, illetve a 19. századi orosz kultúr és eszmetörténet, disszertációja és írásainak többsége is e témakörből származik. Tevékenységének és publikációinak jelentős produktuma a 19. század orosz forrásainak összeállítása és közzététele, kiemelt jelentőségű munkája az egyetemi oktatásban is jól használható, „*Az orosz eszme alakváltozásai. Az orosz konzervativizmus, liberalizmus, radikalizmus*” című kötete, illetve feltétlenül el kell mondani róla, hogy az Intézet orosz nyelvű kiadványainak lektorálása, illetve szakfordítói munkája az ő szakmai tudását dicsérik, és nagymértékben neki köszönhető, hogy az intézet orosz nyelvű publikációs munkássága autentikus módon, nyelvileg is színvonalasan tud megjeleníteni.

Jubileumi kötetben közölt tanulmánya „*A lágyszívű gyilkosok. A politikai terror igazolása Oroszországban a 19. század utolsó harmadában*” (197-216) ugyancsak figyelemfelkeltő címet viseli. A szerző azt vizsgálja, hogy a történelem első modern terrorszervezte a Narodnaja Volja ideológiájának mely elemeiből épül fel a terrort igazolni hivatott, önfelmentő jellegű érvrendszere. A mozgalom történetének felvázolása során elemzi a narodnyik mozgalom radikalizmusba fordulását, kitér Nyecsajev és a terror kérdéskörére, majd a népközéjárás csődjére, és így találja meg a tanulmány fő részében Vera Zaszulics perét is boncolgatva az önigazoló gondolatokat, amelyeket a „bosszú”, a „kikényszerített

önvédelem”, és az „igazságszolgáltatás” gondolataiban ragad meg. Felvázolja, hogy az anarchisták úgy érezték, hogy a hatalom ellen a nép felszabadításáért vívott küzdelem már önmagában kellő „erkölcsi fedezetet” nyújt az erőszaknak. Kitér arra, hogy a terrort nemcsak külvilág felé, hanem a szervezet belső tagsága számára is elfogadhatóvá kellett tenni, hiszen, idézve a Zemlja i Volja című lapot, „*A terroristák csak afféle őrző csapatokat alkotnak, amelynek célja, hogy megvédje a munkásokat.*” (214) Abbéli erőfeszítésükben, hogy tevékenységüknek ideológia alapot találjanak, odáig mentek, hogy Morozov cikkében a „*politikai gyilkosságokat a forradalom jelenbeli megvalósításának*” tekintették. (215) Konklúziójában azonban a szerző leszögezi, hogy a terror önjáróvá vált, kicsúszott vezetőinek ellenőrzése alól, és a cár sokadik kísérletre történő meggyilkolása nem hogy nem robbantotta ki a népfelkelést, sőt még engedményekre sem tudta kényszeríteni az új kormányzatot, ellenkezőleg, a korábbi reformok visszavonásával illetve befagyasztásával egy konzervatív fordulatot idézett elő.

Sz. Bíró Zoltán szintén alapító tagja volt a Kutatási Központnak. Érdeklődése és publikációi az orosz liberalizmus kérdéskörét ölelték fel, illetve a 19. század második felét és a huszadik század első évtizedeit kutatta elmélyültebben. Vizsgálódásainak másik fő területe a szovjet, a késő szovjet és az új-orosz időszak, lényegében a 70-es évektől napjainkig. Ezen irányú munkásságának eredménye két kötet, a 2008-as „*Oroszország visszatérése*”, illetve a 2012-es „*Oroszország: válságos évek*” című dolgozatok. Sz. Bíró napjainkban elsősorban vezető Oroszország szakértőként ismert, számos napilapban, biztonságpolitikai és külügyi periodikában publikál, szinte kizárólag orosz anyagok alapján a jelenkori orosz történelem aktuális problémáiról elmélyült elemzéseket.

Jubileumi kötetben közölt írása történettudományi érdeklődésének fennmaradását tanúsítja, és készülő „*Az elmaradt alkotmányozás: Oroszország a 19. század második felében*” című monográfiájába enged előzetes betekintést, az „*Oroszország a 19. század második felében: a politikai rendszer szerkezete s legfontosabb elemei*” címet viseli. (123-143) A szerző kiindulópontja, hogy az Orosz Birodalom, ellentétben Európa meghatározó részével, még a huszadik század elején is „egyeduralmi monarchia” maradt. Sz. Bíró tanulmánya első felében áttekinti azokat az uralkodó előjogokat, amelyek a cári hatalom természetét, jellegét meghatározták, külön kitérve az „egyeduralmi” és a korlátlan” jelzők együttes használatára, illetve értelmezésére. Idézi Merezsovszkij híres esszéjét, amelyben a szerző leszögezi, hogy pravoszláv cár éppen isteni felkentségének következtében nem léphet ki olyan könnyen egyeduralmi szerepéből, és válhat alkotmányos monarchává, mint ahogy ez Nyugat-Európában számos helyen megtörtént. Sz. Bíró megállapítja, hogy cár hatalmát I.

Péterig csak szokásjog szabályozta, 1716-tól jelenik meg az uralkodói jogosítványok írott formában történő rögzítése. A teljes jogú és szuverén főhatalmat a 20. század elejéig ugyan jogi értelemben semmi sem korlátozta, de az állam irányításának legmagasabb szintjein az eltelt 200 évben azért történtek jelentős változások. Ezen változások fontos elindítója volt a korábbi törvényeket egységes rendszerbe foglaló jogalkotás, amely I. Miklós alatt kezdődött, és 1830-ban 45 kötetben jelent meg, „Az Orosz Birodalom törvényeinek teljes gyűjteménye” címmel. A tanulmány második fele ezeket a változások során létrejött legfelsőbb és központi államhatalmi intézményeket tekinti át, ezek sorában az Államtanácsot, a Miniszterek Bizottságát, majd a Miniszterek Tanácsát, a Szenátust, nem feledkezvén meg az I. Sándor alatt létrehozott és I. Miklós alatt hírhedté vált „Császár őfelsége személyes kancelláriájáról” illetve annak ügyosztályairól sem. A szerző egyes állami intézmények létrejöttének bemutatása és hatáskörük elemzése során arra a nem kis revelációt keltő konklúzióra jut, „...a 18. század elejétől Oroszországban fokozatosan kezdett elválni egymástól a hatalommegosztás törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltató ága....amely elvileg alapjává válhatott volna a tényleges hatalommegosztásnak...”. (143)

Szintén a Kutatási Központ szellemi-alkotói vonzáskörébe tartozik *V. Molnár László*, aki, amíg súlyos betegsége idő előtt nyugdíjba nem kényszerítette, sokáig a Pécsi Egyetemen tanított. Fő kutatási területe a 18-19. századi magyar –orosz kulturális kapcsolatok, e tárgykörben publikált széles levéltári forrásbázison nyugvó monográfiája alapműnek számít a tárgykörben. Kedvelt témája II. Katalin cárnő uralkodása, érdeklődési területén belül több híres személyiség portréját is sikerült plasztikusan megrajzolnia.

„A mi Ruszisztikánk” kötetben „Egy „hungarus” tudós két cár szolgálatában, *Balugyánszky Mihály, 1769-1847*” című írása szerepel. (144-163) Bevezetőjében a szerző megemlíti, hogy kevésbé ismert mind a magyar mind az orosz közvéleményben Balugyánszky személye, akinek pedig döntő érdemei voltak I. Sándor és I. Miklós cárok modernizációs intézkedésiben. A Pécsi Egyetemen jogi diplomát szerző majd a Nagyvárad Jogi Akadémián oktató tudós, aki kapcsolatban állt a jakobinus szervezkedéssel is, 1803-ban került ki Szentpétervárra, a cár háziorvosának, Orlay Jánosnak az invitálására. Hézagpótló tanulmányában *V. Molnár* főleg az életút szentpétervári szakaszára koncentrálna felvázolja, hogy milyen nagy ívű karriert futott be Oroszországban, és milyen jelentős szerepet játszott a korabeli orosz egyetemi és jogi életben. A teljesség igénye nélkül a Pétervári Főiskola tanára lett, gazdasági témájú publikációkat közölt, amelyek közül a mai napig jelentős „A gazdasági rendszerek leírása” című munkája, részt vett Szperanszkij oldalán az első orosz alkotmánytervezet kidolgozásában, ebben ő orosz szerzőtársával ellentétben kétkamarás

parlament létrehozását javasolta. Érdemei és képességei elismerésének tekinthető, hogy felkérték, tartson történelem és jogi tárgyú előadásokat Miklós és Mihály nagyhercegek számára. Uvarovval közösen dolgozták át a Szentpétervári Pedagógiai Főiskola működési rendjét, amelynek első dékánja, majd egyetemmé alakulása után pedig első rektora lett. Az arakcsejevi konzervatív fordulat miatt átmenetileg eltávolították a katedráról, de törvényszerkesztői és jogi munkájára továbbra is igényt tartottak, többek között dolgozott Gurjev pénzügyminiszterrel a jobbágykérdés megoldásának kidolgozásán. Jogi publikációkat is közzétett, megfogalmazta a bírói és végrehajtó hatalom szétválasztásának szükségességét, és fontos szerepe volt az oroszországi törvények összegyűjtésében és közzétételében, ami 1830-ban látott napvilágot. Munkásságért több magas orosz állami kitüntetésben részesült, így megkapta 1807-ben I. Sándor briliánsgyűrűjét törvényalkotó munkájáért, 1811-ben, a Szt. Vlagyimir Rend IV. osztálynak lovagja lett, ami örökletes nemesi címmel járt, valamint 1833-ban a Fehér Sas Rendet, ami egy podóliai birtok ingyenes 12 éves haszonélvezetét és egy 3500 rubeles élete végéig folyósított járadékot jelentett számára. Nem sokkal halála előtt hazalátogatott Magyarországra és Bécsbe, megmutatta családjának pályafutása fontosabb helyszíneit, itthon nagy tisztelettel fogadták a nagyváradi professzorból lett „titkos tanácsost és szenátort”. Két évvel később Pétervárott hunyt el, munkásságának értő bemutatásával V. Molnár a forrásokon nyugvó életrajzírás mestermunkáját nyújtva, fontos hézagokat töltött ki még a kor kutatói számára is.

Az Intézet legfiatalabb, de már komoly tudományos teljesítményt felmutató oktatója *Gyóni Gábor*, aki 2007-ben Jekatyerinburgban védte meg kandidátusi disszertációját, amelyben a magyarországi őshaza elméletek evolúcióját vizsgálta. Kutatásaiban eddig figyelmen kívül hagyott középkori keleti szláv krónikák szövegéből jutott arra a következtetésre, hogy Julianus barát 1235-ben Biljar közelében akadt a Keleten maradt magyarokra. Még aspiráns korában kezdett érdeklődni a középkori Novgorod története, és a különböző Novgorod értelmezések iránt, tudományos érdeklődése kiterjed az oroszországi nemzetiségi viszonyok változására is. Feltétlenül meg kell említeni, hogy 2010-től szerkesztője az oroszvilag.hu információs portálnak, melynek komoly szerepe van a poszt-szovjet térségből érkező információk valóság-hű közvetítésében.

Tárgyalt kötetünkben az *„Oleg Szvjatoszlavics: törésvonalak és értékválasztások”* című írása szerepel. (91-103) Bevezető gondolataiban vázolja a probléma történeti jelentőségét: Vlagyimir Monomah kijevi nagyfejedelem, és Oleg Szvjatoszlavics fejedelem küzdelme szerinte azért is érdekes, mert itt nemcsak személyi rivalizálásról, hanem különböző szövetségi rendszerek, geopolitikai stratégiák összecsapásáról, olyan „törésvonalakról és

értékválasztásokról” van szó, amelyek a későbbiek során is meghatározóak lesznek a Rusz történetében. Többségében orosz forrásanyagra és szakirodalomra támaszkodó deskriptív jellegű tanulmánya első felében a küzdelem összetett és hullámzó menetét ismerteti, nyomatékkal kitérve Oleg Szvjatoszlavics különutaságára, polovecekkal történő együttműködésére, és a Ljubecsi 1097-es találkozóra. Az ott kötött megállapodás megerősítette Bölcs Jaroszlav végrendeletét és Szvjatoszlavicsoknak juttatta Csernyigovot, Oleg „megbékítésére” nagy szükség volt, mert a kun támadások már krízishelyzetet teremtettek a déli végeken. Tanulmánya második részében Oleg emlékezetét idézi meg, ellentétes történetírói megközelítések tükrében, megemlítve unokájának, Igornak 1185-ös hadjáratát, amely veresége ellenére hősköltemény formájában maradt fenn. Konklúziója, hogy bár hadjárataiban a különutasnak tekintett Oleg legtöbbször vereséget szenvedett, politikai öröksége, a keleti nomádokkal történő együttműködés mégis meghatározó lesz a Rusz későbbi történetében.

A „mi Ruszisztikánk” című kötet az Intézet volt és jelenlegi munkatársain kívül más a Ruszisztikai Központhoz kötődő kutatók írásait is tartalmazza öt blokkban. Az első részben a historiográfiai tanulmányokban Szvák Gyula részletesen ismertetett mértékadó írásán kívül még két anyag szerepel: az egyik *Medzibrodsky Alexandrának „Az „árja” szlávok a „turáni” moszkoviták: F. Duchinsky teóriája és kritikai visszhangja”* (35-46) című, valamint *Suhajda Szabolcs, „Tendenciák az orosz történetírásban az elmúlt évek tükrében. Andrej Medusevszkij főszerkesztői tevékenysége a Roszjiszzkaja Isztorija élén.”*(47-67). Az elsőként említett írás, amely szerzője szerint is még további kutatásokat igényel, egy szélsőséges faji alapú elméletet, és az arra adott kritikai válaszok közül kettőt ismertet. F. Duchinsky teóriája, mely szerint az ukránok és a lengyelek igazi szlávok, és Európa árja népei közé tartoznak, míg az oroszok nem szlávok, hanem lényegüket tekintve, (lelkük mélyén) a turáni népek egyike, egy bizonyos időszakban nagy hatással volt az ukrán politikai gondolkodás fejlődésére. Az életút ismertetése után a kritikai reakciók közül Kosztomarov és Baudouin de Courtenay véleményét vázolja fel a szerző, előbbi ukrán nacionalista alapról bírálta a teóriát, utóbbi a tudományos megközelítést és módszereket hiányolta belőle.

A blokk másik írása, Suhajda Szabolcs *„Tendenciák az orosz történetírásban az elmúlt évek tükrében. Andrej Medusevszkij főszerkesztői tevékenysége a Roszjiszzkaja Isztorija élén”* (47-67) terjedelmében sem jelentéktelen tanulmánya első ránézésre egy személyes kérdést, Medusevszkijnek a Roszjiszzkaja Isztorija főszerkesztőjének 2012-es távozását boncolgatja, figyelmesen végigolvasva azonban meggyőzi az olvasót, hogy mivel az említett orosz történész az egyik legfontosabb orosz történettudományi (akadémiai) folyóirat főszerkesztője

volt, programnyilatkozata és tevékenységének elemzése megmutatja, hogy milyen tendenciák és törésvonalak jellemzőek az elmúlt évek orosz történetírására. A redaktor elsősorban azon események kutatását tartotta fontosnak, amelyek a 21. századi orosz nemzeti identitást megalapozták. Programnyilatkozatában 3 kutatási témát emelt ki, az 1917-es forradalmat, az 1929-el kezdődő kollektivizációt, majd az 1990-es évek privatizációját. Különösen fontosnak gondolta az alkotmány és jogtörténeti vonatkozású kutatásokat, mert úgy vélte, ezek segítségével megállapíthatóak az autoriter hatalom korlátai, illetve tanulmányozható, hogy Oroszországban milyen lehetőségei, előzményei vannak az alkotmányos polgári demokrácia létrehozásának. A történettudományt Medusevszkij Suhajda szerint olyan alkalmazott tudománnyá kívánta tenni, amely egy más tudományágakat is magába foglaló, a jelen kérdéseire közvetlen módon választ adó, ahhoz ajánlásokat megfogalmazó diszciplínává válik. A lap profilja az említett periódusban az ellenvéleményeket figyelmen kívül hagyva követte a főszerkesztő elképzeléseit. Így pl. a korábbiakhoz képest nagyobb számú írás, 33 cikk jelent meg a 19. század témaköréből, ám ezek szinte kizárólag I. Sándor és II. Sándor reformkísérleteivel foglalkoztak, vagy más uralkodók, pl. I. Miklós életéből is a kodifikációs tevékenységet emelték ki. A tanulmány szerzője leszögezi, hogy a Medusevszkij-éra szerzői tudatosan kiragadtak bizonyos eseményeket történeti kontextusukból, ezzel óhatatlanul azt sugallták, mintha az orosz társadalom politikai, gazdasági folyamatai az elmúlt 200 évben kizárólag a polgárosodást, illetve a parlamenti demokrácia kiépülését szolgálták volna. A terjedelmes írás további részében az egyes témákra vonatkozóan elemzi azokat a súlypont változásokat, amelyeket a 2007-2012 közötti időszakban ez a szemlélet szült, így a forradalom, a polgárháború, az egyháztörténet a nemzetiségi kérdés és emigráció vonatkozásában. Kiragadott példaként említhetjük a hangsúlyeltolódásra, hogy 1917 tárgyalása során a februári forradalom külön számot kapott, az októberi azonban már nem. Távozása értékelésekor Medusevszkij a konzervatív akadémiai körök nyomásgyakorlását említi fő okként, ám a probléma, mint a tanulmányból kiderül ennél összetettebb. Már 2008-ban a szerkesztőség tagjai felvetették, hogy a lap nem foglalkozik az orosz kultúrával, és egy történettudományi folyóirat nem lehet csak jogi-politikai irányultságú. A tanulmány végén a szerző kiegyensúlyozottan értékeli, hogy nyilvánvaló, hogy az orosz történettudomány keresi a maga szerepét, identitását, és azok a témák, amelyeket a volt főszerkesztő felvetett, fontosak az orosz történelem szempontjából, sőt némelyikkel korábban keveset foglalkoztak, kutatásuk tehát racionális volt. Ugyanakkor bizonyos más fontos témák marginalizálódtak, illetve nem jelent meg többféle nézőpont, nem bontakozott ki vita az egyes kérdésekről, és ennek

végeredménye a Medusevszkij törekvéseinek éppen ellentéte lett: komplex, mindenre választ adó tudomány helyett az orosz történetírás marginalizálódásához járult hozzá.

A kötet második blokkjában közép és kora újkori történeti tanulmányok szerepelnek, Ezek közül kettőt, Szili Sándor és Gyóni Gábor írásait már bemutattuk. A harmadik írás a ma divatos nőtörténeti tanulmányok sorába illeszkedik, ez *Szaniszló Orsolyának, „A nők társadalmi integrációjának kezdete a péteri reformok nyomában”* című dolgozata. (104-119) A szerző kiindulópontja, hogy I. Péter számos reformmal kívánta modernizálni Birodalmát. Ennek a jól ismert tézisnek egy sajátos vetületére, a nők társadalmi integrációjának kezdeteire koncentrált munkájában, amelyről leszögezi, hogy eredetileg nem volt célja az intézkedéseknek. A korabeli előkelő hölgyek helyzetét elemezve bemutatja, hogy életük a „tyerem” falai között telt el, és férjhez menetelük csak annyiban jelentett változást, hogy apjuk fennhatósága alól férjük zárt női lakosztályba kerültek. Bár a nők elzártágának mértékéről vita folyik a szakirodalomban, de tény, hogy Péter 1702-es rendeletében engedélyezte először hivatalosan a tyerem elhagyását. A régi szokások fellazítása az új viselet bevezetésével történt, a nagy követjárásról hazatérő uralkodó a korabeli magyar és német divatot tette kötelezővé, amely a korábbi szemérmes, pravoszláv erkölcsi és éghajlati szokásokhoz idomuló ruházathoz képest frivolnak tűnt. 1701 és 1724 között az uralkodó 17 rendeletet adott ki, amelyek mind a nyugati stílusú öltözködés meghonosítást célozták. Halála után lánya, Erzsébet diktálta az orosz divatot. A felülről vezértelt reformoknak megfelelően, itt is a társadalom udvari, majd egyéb előkelő köreiből terjedtek el az új szokások, és a későbbiekben az elit megváltozott viseletét követték az alsóbb osztályok. A másik elem, amely a hölgyek nyilvános megjelenését elősegítette, a társasági élet koedukációja, az európai báli kultúra meghonosításának kísérlete volt. Ezek sorában kiemelt helyet töltöttek be az „ászámlék” amelyeket francia minta alapján magánházaknál rendeztek, főként a téli időszakban. A hölgyek nemcsak megjelenhettek ezen európai stílusú ruháikban, hanem el kellett sajátítaniuk az udvari etikettet és a kor modernnek számító táncait is, külföldi feljegyzések szerint jó néhány művelt hölgygel lehetett találkozni már ekkoriban. A szigorú régi szokások fellazítása hozzájárult a század második fele pezsgő társasági életének kibontakozásához, és ahhoz, hogy a hölgyek már környezetük szántartott tényezői, cselekvő tagjai legyenek.

A kötet harmadik blokkjában Újkortörténeti tanulmányok szerepelnek, közülük Sz. Bíró Zoltán, V. Molnár László és Szergej Filippov írásait már érintettük, rajtuk kívül ebben a részben *Bodnár Erzsébet, Mészáros Zsófia* és *Nagy Szilvia* dolgozatait olvashatjuk. Bodnár érdeklődési területének megfelelően diplomáciatörténeti dolgot közöl, amely a „Francia-

orosz tárgyalások az Oszmán Birodalom felosztásról 1807-1808” címet viseli. (164-182) A szerző kutatói céltűzése, hogy megállapítsa, hogy a címben feltett kérdésre vonatkozó iratok valóban komoly kormányzati szándékokat tükröznek e, vagy csupán realitást nélkülöző diplomáciai próbálkozásokról van szó. Mindenesetre az orosz külügyi vezetést, amely Törökországot gyenge és kellemes partnernek tekintette, és 1804-ig magát európai ügyekben izolálta, a kérdés nem foglalkoztatta. A francia terjeszkedéssel azonban változott a helyzet, és Törökországgal a cári kormányzat 1805-ben szerződést kötött, amelyet az a következő év tavaszáig be is tartott. Miután azonban a török fél a szerződést megszegte, és az orosz hadsereg megszállta protektori jogára hivatkozva a román fejedelemségeket, 1806 végén ismét beállt a hadiállapot. Az Oszmán Birodalom felosztásának a gondolata – forrásokkal csak közvetetten bizonyítható módon - a tilsiti békekötés alkalmával merült fel először, és valószínűsíthetően Napóleontól származott. Bodnár szerint a jól felkészített orosz diplomaták számára nem volt vonzó a császár „keleti terve”, mert erős francia szomszédságot hozott volna a gyenge török helyett. Világos volt az orosz diplomácia számára, hogy a felosztás gondolatából Ausztriát nem lehet kihagyni, és annak valódi nyertesei a franciák lennének, akik a tengerszorosok orosz felügyeletébe sohasem egyeznének bele. Összességében Szentpétervár a részleges felosztás híve volt, és Besszarábiára, valamint a két román fejedelemségre tartott igényt. Az „ottomán örökségen” való osztozkodás Tilsit után is napirenden maradt, ebben a kérdésben a francia és orosz külügy valóságos diplomáciai párbajt vívott, amelyet Bodnár részletesen nyomon követ dolgozatában. Végül hosszas egyeztetések után 1808. március 9-én született megállapodás Szentpétervár és Párizs között a Török Birodalom felosztása kérdésében, de ezzel sem Napóleon, sem I. Sándor nem kívánt foglalkozni. Orosz részről világossá vált, hogy a hön áhított tengerszorosok megszerzésében nem gondolkodhatnak, a részleges felosztás azonban reálisnak tűnt, francia részről pedig inkább csak egy elhúzódó konfliktusba kívánták behajszolni Oroszországot, annak érdekében, hogy a lengyel és porosz kérdésben a francia szempontok szerinti döntés születhessen. Végül is 1808 szeptemberében a két uralkodó erfurti találkozásán Oroszország nyert többet, mert a spanyol kérdés miatt megszorult, és Nagy Britanniával hadban álló Napóleon nem ellenezte a dunai fejedelemségek és Besszarábia orosz elfoglalását. A részleges felosztás megvalósult, de a teljes felosztás Oroszországnak nem állt érdekében, sőt az erfurti megállapodás 11. cikkelyében garanciát kaptak a Török Birodalom megmaradt „birtokállományainak épségéről” így az osztrákok ki lettek zárva a megállapodásból, és így balkáni területek megszerzéséből. Ily módon az orosz diplomácia elérte céljait, és a későbbiek során arra törekedett, hogy ez a kérdés a kétoldalú megbeszéléseken már ne kerüljön terítékre.

Nagy Szilvia kutatási témájának egy újabb szeletét, „*Vera Ivanovna Zaszulics A „terrorizmustól” a marxizmusig*” (217-231) című tanulmányát teszi közzé a kötetben. Problémafelvetése, hogy bár Vera Zaszulics híres merénylete és az azt követő felmentő ítélet, ösztönözte Oroszországban a politikai terrorizmus kibontakozását, maga Zaszulics nem volt terrorista, sőt későbbi életútja során eltávolodott a narodnyikizmustól és marxistává lett, ezt a fordulatot kívánja dolgozatában feltárni a szerző. A fiatalkori évek bemutatása során felvázolja, hogy az egyetemen a Nyecsajev-féle kör révén került kapcsolatba a narodnyikizmussal, többször letartóztatták majd száműzték, innen visszatérve 1875-től Kijevben a bakuninista Déli Lázadók csoportjához csatlakozott, akik már a Narodnaja volja megalakulása előtt is fegyvert vásároltak, löni tanultak, ekkor még önvédelmi céllal, de közben dolgoztak a parasztság szellemi felvilágosításán is. Dolgozatának középső részében Nagy áttekinti a híres merénylet és per történeti irodalomból jól ismert eseményeit, újszerű azonban a korabeli eltérő politikai attitűdű sajtótermékek reakciójának elemzése. Kitér rá, hogy Zaszulics Trepov elleni akciója akaratlanul is a terrorizmus ösztönzését jelentette, az anarchista sajtó írásaiban olyan következtetésekre jutottak, mint „*a politikai gyilkosság az önvédelem legjobb eszköze és a propaganda módszereinek egyike*”. (227) Felmentő ítélete után Vera Ivanovna Svájcba menekült, majd hamis útlevelel hazatérve a párt voronyezsi kongresszusán a mérsékelt Csornij peregyel irányzathoz csatlakozott. A hatóságok üldözése elől ismét Genfbe távozott, és itteni kapcsolata Plehanovval, valamint Marx írásainak tanulmányozása váltotta ki azt a fordulatot, ami Vera Zaszulicsot történelmi léptékben a korai marxisták közé sorolja. Feladatának tartotta, hogy az eredetileg Nyugat-Európára kidolgozott marxizmust az oroszországi gazdasági és társadalmi fejlődés viszonyrendszerére adaptálják. Számos fontos marxista elméleti munka, pl. „*A filozófia nyomorúsága*”, Zaszulics fordításában látott oroszul napvilágot. 1885-ben Engels a következő sorokkal ismerte el tevékenységét: „*...büszke vagyok rá, hogy az orosz ifjúság között van egy párt, amely nyíltan és köntörfalazás nélkül elfogadja Marx nagy gazdasági és történelmi elméleteit...*”. (231)

Mészáros Zsófia „*Dmitrij Piszarjev, az orosz nihilizmus alternatív gondolkodója*” (183-196) című, jellegéből fakadóan inkább filozófiai-esztétikai karakterű munkájában Piszarjev életét és nézeteit veszi górcső alá. A fiatalon elhunyt tragikus sorsú teoretikus a nihillisták radikálisabb ágát képviselte, 1860-tól a Ruszkoje Szlovo című lap munkatársaként. Mészáros munkájában tisztázza a nihilizmus fogalom eredetét és pontos jelentéstartalmát, kiemelve ebben Turgenyev Apák és Fiuk című regényének a szerepét. Piszarjev radikalizmusát érzékeltetendő idézi híres „*A tizenkilencedik század skolasztikája*” című dolgozatából már legendává vált sorait: „*amit szét lehet verni azt is szét is kell verni, ami*

kibirja az ütést, az megfelelő, ami darabjaira esik szét, az szemét,...” (189) A nihilista gondolkodó radikálisabb korszaka 1863-ban ér véget, ekkor felfogja, hogy „a forradalom még messze van”, és szociálisabb irányt vesznek nézetei, ezt 1864-es *Új típus* című írása is jelzi, igazán azonban csak börtönbüntetése harmadik évében „kezd együtt érezni az éhezőkkel és kitagadottakkal”. Mászáros bemutatja, hogy Piszarjev nemcsak társadalmi, hanem esztétikai értelemben is nihilista volt, a realista irodalmon kívül minden más művészeti ágat elvetett. Felfogása szerint mindenkinek a saját területén kell dolgoznia és a társadalom hasznát kell szolgálnia. Mély nihilizmusát indokolhatja a szerző szerint viharos és rövid életútja. 19 éves korában jött rá, hogy nem hisz Istenben, kétszer akart öngyilkos lenni, elmeógyógyintézetbe zárták, mániás depresszióval küzdött, majd egy cikkéért négy és fél évet ült börtönben. Illegálisan kinyomtatott írásában a következőket írta: „*A Romanov dinasztiának és pétervári bürokráciának is el kell tűnnie...az ami halott és rothad, bele fog zuhanni a sírjába; ami feladatunk, hogy megadjuk a végső lökést...*”(194) Kiszabadulása után még próbált egy lapnál dolgozni, de mindössze 28 évesen egy tengerparti kiránduláson vízbe fulladt. Elsősorban fiatalkori írásai a későbbi forradalmi radikalizmus táptalajául szolgáltak.

A kötet negyedik blokkja *Szovjet történeti tanulmányokat* tartalmaz, ezek közül Krausz Tamás és Varga Éva közös írását már érintettük. Tematikailag ehhez a munkához kötődik Fóris Ákos, „*A partizán és zsidópolitika a keleti fronton*” című dolgozata, (329-349) amely mint közli, készülő PhD értekezésének egyik fejezete lesz. A szerző tanulmányában arra vállalkozik, hogy bemutassa a német és szövetséges megszállók partizánellenes intézkedései és a helyi zsidóság kiirtása közötti összefüggéseket. Levezeti, hogy miután a náci hadvezetés ennek a két csoportnak a fizikai megsemmisítésre törekedett, összemosásuk politikai érdek volt, ami a „zsidóbolszevizmus” és az „antijudeizmus” eszmeiségéből táplálkozott. A népiertást „bandita”, partizán” vagy „szabotázs” cselekményekre hivatkozva hajtották többnyire végre, mert így azt nem kevés önáltatással katonai biztonsági kérdésnek lehetett tekinteni. A szakképzett zsidók munkaerőként történő felhasználását javasló józanabb hangokat mindig felülírták a teljes megsemmisítés híveinek a partizán veszéllyel riogató hívei. Fóris közli, hogy a zsidóság fizikai megsemmisítésében a szövetséges csapatok, így a magyar katonai alakulatok is részt vettek a partizán és a zsidó fogalma közé, mint több példával bizonyítja, egyenlőségelet tettek. A másik ürügy a biztonsági kérdés mellett, amely a zsidók likvidációjára ürügyet szolgáltatott a megtorlás, adott konkrét esetben a volgai németek Szibériába történő deportálására adott válaszreakció volt. A harmadik ürügy a partizánvadászat volt, amelynek során nemcsak az erdőben rejtőzködő ellenállókra csaptak le, hanem pl. a belorussziai gettók lakosságára is, mert könnyebb volt a védtelen „főellenséggel”

szemben eredményt felmutatni, mint a fegyveresen ellenállókkal szemben. Főris közli, hogy megszálló magyar alakulatok is több esetben a gettók felszámolását partizánvadászatnak könyvelték el. A szerző konklúzióként megállapítja, hogy a „*faji szempontokat előtérbe helyező partizánellenes politika mindvégig prioritást élvezett*”. (349).

A szovjet blokk egy másik, még nem érintett tanulmánya *Havas Ferenc* tollából, ma már különlegesnek tűnő specifikus téma, *A tudós Sztálin: a marrizmus-vita*” (268-294) című írása, amely részben történeti, részben nyelvészeti és pszichológia eszközökkel dolgozik. Bevezetőjében a szerző felvázolja, hogy a birodalom kulturális életének Zsdanov általi kontrolálása 1946.-tól szervezett kampányokba torkollott, amelyek számos „tudományos” vitát szültek. Ezen viták között azonban van egy, ami alapvetően eltér a többitől, ez pedig Ny. A. Marr grúz-szovjet akadémikus nyelvészeti elméletéről szóló vita, ez ugyanis a Pravda hasábjain folyt le, és ebbe Sztálin is személyesen „tudósként” beavatkozott. Havas kutatói kérdése, hogy mi készthette a diktátort arra, akinek véleménye abszolút meghatározó volt egyébként is, hogy egy nyelvészeti vitában tudományosan állást foglaljon, látszólag még nyomdatechnikai megjelenítésében is egyenrangúként a többiekkel. Mint Havas kutatásaiból kiderül, ehhez a nyelvészeti muníciót egy Csikobava nevű kaukázusi professzor szolgáltatta, aki 1949-ben éles bírálat alá vette Marrt és munkásságát, őt Sztálin személyesen többször is fogadta, majd érveit a vitában felhasználta. A kutatás során kiderült, hogy Sztálin nem bekapcsolódott egy diszkusszióba, hanem maga kreálta azt, egész egyszerűen azért, hogy módja legyen tudósként megnyilvánulni. A kérdés, amelyet Havas pszichológiai oldalról közelít meg, hogy erre miért volt szüksége. A szerző szerint egyrészt személyes frusztrációja, testi fogyatékosága miatt, másrészt mert titokban vágyott arra, hogy hivatalosan lenézett „puhány tudósok” közé tartozhasson, azok elismerjék maguk közül valónak, végül szerepe lehetett ebben Lenin és szellemi hagyatéka iránti féltékenységek is. A pszichikai momentumokon túl a szerző levezeti, hogy Sztálin nacionálbolsevista gondolkodásmódja is közrejátszhatott, amelyet az osztályharcos, felépítmény-centrikus Marr-i gondolkodással állított szembe, valamint patriotizmusa, az erős központosított állam iránti elkötelezettsége is befolyásolhatta döntését. Marr elleni fellépése végül is ideológia direktívák sulykolásává vált egy lingvisztikai probléma ürügyén, amely főleg kifutásában és az adminisztratív eszközök mellőzésében különbözött a kor tudományos és áltudományos vitáitól. A szerző végső konklúziója, hogy „*megfegyvelmezés és hatalomkoncentráció – ez tehát a sztálini korszak hatalmilag ellenőrzött tudományos vitáinak mögöttes logikája*”. (294).

A „szovjet blokk” harmadik írása *Szilágyi Ákos* „*Állam és formalizmus*” című terjedelmes dolgozata, látszólag esztétikai, valójában azonban hatalomfilozófiai kérdéssel

foglalkozik. (235-267). Az 1936-ban kezdődő „kulturális forradalom” egyik fő céltáblája a formalizmus, és első kiszemeltje Sosztakovics volt. A szerző bevezetőjében vázolja, hogy míg a formalizmus más alkotói - Babel, Pilnyak, Mejerhold stb. a Sztálini terror áldozataivá váltak, addig a híres zeneszerzőnek sikerült élve megúsznia a kritikus időszakot. Sztálin ugyanis bizonyos művészek, Pl. Eisenstein tehetségét a hatalom szolgálatába állította, másokkal szemben azonban a gorkiji szentencia szerint járt el: „*ha az ellenség nem adja meg magát...akkor agyonlövök*”. (236). Szilágyi Ákos dolgozatában a forradalom és formalizmus kapcsolatát boncolgatja, megállapítja, hogy a sztálini kultúrpolitika kétfrontos harcot folytatott, egyrészt a formalizmus a „forma naturalistái”, másrészt a naturalizmus a „tartalom formalistái” ellen. Az avantgárd túlságosan autonóm képződmény volt a hatalom, és használhatatlan a társadalmi tudatformálás szempontjából, így a nagy terror nyitánya a forradalmi avantgárd művészet maradványainak felszámolására irányult. A formalizmust Szilágyi a baloldali művészet gyermekbetegségeként értelmezi, a sztálini Oroszország ideológiai szótárában azonban a „kispolgári ízlés”, a „balos túlzás”, vagy a „trockizmus szálláscsinálója” címkéket aggatták rá, és „elfajzott művészetnek” tekintették. Az antiformalista kampány bemutatása kapcsán a szerző eredeti dokumentumokat is közöl, majd naturalizmus és formalizmus a „két jó barát” összefüggéseit mutatja be. Felvázolja, hogy Gorkij egy írásával szinte „parttalanná” tette a vitát, ugyanakkor igyekezett annak kívülről sugalmazott politikai megtorló jellegét feloldani, és művészek közötti szakmai diskurzusként értelmezni. A formalizmus negatív minősítése az ellene folytatott kampány során egyetlen szóba a „szumbur” – „hangzavar” - ba volt sűrítendő, amelynek etimológiáját a szerző részletesen kibontja, és szól megalkotójáról, „Sztálin kedvenc töltőtolláról” Zaszlavszkijről is. A tanulmány végén megtudhatjuk, hogy az ellene folytatott kampányt „mágiával” elhárító Sosztakovics másokkal ellentétben nemcsak hogy túlélte ezt az időszakot, hanem 1936 és 1953 között hatszor kapott Sztálin díjat.

A kötet ötödik blokkja „*Orosz nyelvi és kultúrtörténeti tanulmányok*”-at közöl, szám szerint négyet. Mivel ezek az írások nyelvészeti, illetve esztétikai-irodalmi karakterűek, amelyek a történész recenzensnek kívül esnek a tudományos kompetenciáján, így ezeknél az írásoknál a szerzők iránti tiszteletből csak az egyes dolgozatok címeit és alkotójuk nevét említjük meg, tartalmukat csak egy-egy mondatban érintjük.

Az első a sorban *Kiss Ilona Egy Oroszország-kép születése és szertefoszlása. Megjegyzések Pavel Florenszkij, a kultúralapító portréjához* című írása. (353-372) A tanulmány Oroszország, mint kulturális és vizuális egység arculatának a megteremtési kísérleteivel foglalkozik, ezen belül Florenszkij elgondolásaival, aki azt a formát kereste,

amiben ez a teljesség, mint organikus egység megpillantható. Ezt 1925 április 18-i feljegyzése szerint Szentéletű Radonyeysi Szergej kultúralapító gesztusában találta meg: „*A Szentháromság Főkolostor létrehozásával az orosz szellemi tér olyan vizuális modellje alakult ki, amely a szerves egység és folytonosság, mint alapelv révén az egész orosz történelem számára irányt szabott, Oroszország helyét és egyetemes funkcióját meghatározó képpé vált*”. (372).

Schiller Erzsébet „Tejjel-mézzel folyó Szibéria” Orosz lélek és hadifogság Markovits Rodion regényeiben” (373-382) című írásában a címben említett szerző két regényével, az 1927-es elsősége okán világhírűvé váló *Szibériai garnizonnal*, illetve a siker nyomán íródott hazatérést taglaló 1929-ben megjelent *Aranyvonattal* foglalkozik. Talán legfontosabb konklúziója, hogy Markovits regényeiben nincs letisztult értékrend, kikristályosodott ideológia, azt ábrázolja, amit hősei látnak, akik fontos történelmi pillanatok szereplői, „*de a szituációban mindenféle történelmi rálátás és felismerés nélkül küzdenek*”. El kellene dönteniük, hogy fehérek legyenek, vagy vörösök, és az hogy *ki melyik mellett tör lándzsát, csak a legkritikább esetben függ képviselőjének ideológiai meggyőződésétől*. (382)

Gyimesi Zsuzsanna „A holokauszt előérzete Andrej Platonov műveiben” (383-395) című dolgozatában Platonov 1933-as *Szemétfúvó szél* című, a gondolat és az anyagi létezés összefüggéseit boncolgató munkáját elemzi, amelynek tartalma és keletkezéstörténete a szerző szerint azért érdemel különös figyelmet, mert a legkorábbi antifasiszta irodalmi művek egyike, olyan összefüggésekre érez rá, amelyekre a kortársak csak később lesznek fogékonyak. Ez a fasiszmus veszélye, hiszen mint Platonov kifejti „*az irodalom feladata a dolgok valódi arculatának bemutatása*.”(390).

A blokk záró tanulmánya *Pálosi Ildikó „A magyar jön/megy ige mentális jelentései erza-mordvin és orosz megfelelőik tükrében”* (396-408) A nyelvész szerző leszögezi, hogy a mozgást jelentő igék dinamikát és térbeli helyváltoztatást mutató alapjelentései mellett érzelmi állapotokat és mentális tartalmakat is hordoznak, ezeknek a jelentéseknek az összehasonlító vizsgálatát végzi el dolgozatában.

Zárásképpen visszatérve az ELTE Ruszisztikai Kutatási Központjához, a jövővel kapcsolatban az iskolát létrehozó Szvák professzor kifejti, hogy bár a műhely az elmúlt 25 évben hozott létre historiográfia értelemben értékelhető szellemi – tudományos produktumot, jövője a körülményektől, a humán tudományterület egyre romló megítélésétől, de mindenekelőtt a szakmai utánpótlástól függ. E tekintetben, teheti hozzá a recenzens, a Doktoriskolában, - mint a kötetben közölt és elemzett tanulmányok is bizonyítják - jó a helyzet, a PhD hallgatók kutatásai és felkészültségük reményre jogosítanak fel, arra a

feltételezésre, hogy 25 év múlva is lesz miről áttekintő, színvonalas összefoglaló számvetést készíteni.

A mi Ruszisztikánk. Tanulmányok a 20/25. évfordulóra. Szerkesztett Szvák Gyula. Ruszisztikai könyvek XL. Russica Pannonicana 2015. 415 oldal.

L'école des études russes de Budapest

Par György Bebesi

Docteur habilité en histoire

Maître de conférences

Département d'Histoire moderne

Université de Pécs

À l'occasion des anniversaires, il est de tradition d'établir un bilan des objectifs, des résultats et de tracer quelques perspectives pour l'avenir. En matière d'études russes en Hongrie, ce bilan a été dressé par le professeur Gyula Szvák, un grand connaisseur des études russes en Hongrie, dans l'ouvrage « Notre russistique » (*A mi Ruszisztikánk*)¹. Le livre a paru en 2015 à l'occasion du 20e anniversaire de la fondation du Centre d'études russes de l'Université ELTE de Budapest et du 25e anniversaire de l'Institut de la russistique hongroise. Comme il le note dans son introduction : « Ce tome [...] rend compte, à un moment figé, d'un long processus de construction. Il est représentatif, car il démontre la situation des études russes en Hongrie et au sein du Centre d'études russes de l'Université ELTE ».

Il explique que les chercheurs du « sujet russe » n'ont jamais été à l'aise dans l'historiographie hongroise pour des raisons historiques et politiques, mais que certains aspects de l'histoire des sciences ont également exercé une influence considérable. L'étude de l'histoire universelle en Hongrie a commencé seulement dans les années 1940 et ce sont surtout les États de l'Europe occidentale que ces recherches ont d'abord ciblés. La recherche sur l'histoire russe et soviétique n'a connu ses débuts qu'après la Seconde Guerre mon-

diale. On s'est en premier lieu intéressé à l'histoire des relations russo-hongroises et on commencé à traiter l'histoire russe par de grandes synthèses. Par conséquent, les recherches russes n'avaient pas de centre jusqu'au changement de régime.

Cette situation a changé avec la fondation de l'Institut de la russistique hongroise, puis avec celle du Centre d'études russes. Ces institutions sont devenus des forums convenables pour la recherche scientifique. Il a alors été possible de construire une infrastructure institutionnelle et intellectuelle qui a permis la naissance d'une nouvelle génération de russisants. Des possibilités de publication ont vu le jour avec les *Livres russistiques*, les *Cahiers soviétiques* et les *Cahiers post-soviétiques*. Il a en effet fallu reconstruire un savoir en raison de l'engagement idéologique qui prévalait jusqu'alors. Ainsi on a puisé dans la meilleure tradition de l'historiographie russe et « on a réalisé [avec elle] un dialogue » critique. L'évolution de l'Institut a été caractérisée par le fait qu'au lieu de la recherche de réponses aux questions globales, l'accent a été mis sur les analyses basées sur les sources. Cette activité a eu des résultats considérables : l'écriture d'une nouvelle grande monographie sur l'histoire de la Russie par un groupe de chercheurs, la publication de nouveaux ouvrages sur la maison Romanov, sur le Goulag et la publication de sources russes en hongrois.

Au cours de son histoire, l'Institut a connu une évolution structurelle. En 2003, a été créée une équipe de recherche en russistique au sein de l'Académie hongroise des sciences. Celle-ci a publié 51 livres, 4 thèses de doctorat et 133 études en neuf ans, grâce à une coopération étroite avec l'Institut. En 2010, a été créé un master en études russes au sein de l'Université ELTE qui attribue aux diplômés une mention de

¹ SZVÁK Gyula (dir.), *A mi Ruszisztikánk. Tanulmányok a 20/25. évfordulóra*, Budapest, Russica Pannonicana, 2015.

spécialiste de la Russie. La version internationale de cette formation en coopération avec des universités russes a vu le jour en 2013. À partir de 2010, un programme d'études russes accueille les doctorants au sein de l'École doctorale en histoire de ELTE, ce qui représente un nouveau degré de la formation universitaire.

Un atelier consacré à l'étude de l'histoire universelle doit être présent dans la vie académique internationale. Les Académies des sciences hongroise et russe ont établi ensemble un comité mixte d'histoire dont la section hongroise est présidée par le professeur Szvák. Le haut niveau de coopération est illustré par le grand nombre de colloques, de publications, de citations, de postes au sein des comités de rédaction des revues scientifiques, etc. Par conséquent, l'Institut est incontestablement présent et reconnu dans l'univers international des recherches russes.

En Hongrie, plusieurs établissements mènent des recherches dans le même domaine avec lesquels l'Institut maintient une bonne relation. Ainsi, plusieurs chercheurs et enseignants de la sphère universitaire issus de ces lieux participent au travail commun. Dans son étude, le professeur fondateur de l'Institut énumère et présente brièvement ses proches collaborateurs qui contribuent à l'activité de l'établissement.

En premier lieu, il mentionne Tamás Krausz qui participe à la vie de l'Institut dès l'origine. Il s'occupe de l'histoire russe contemporaine et fait des efforts considérables pour renouveler cette discipline peu populaire en Hongrie. Krausz doit également affronter la russophobie présente dans le pays, mais essaye de présenter l'époque de Lénine et de Staline d'une manière novatrice. Récemment, il a étudié les crimes de guerre commis par les troupes d'oc-

cupation hongroises en Union soviétique pendant la Seconde Guerre mondiale, un sujet sensible qui provoque de vifs débats.

Dans l'ouvrage qui nous intéresse ici, Krausz évoque le même sujet avec son coauteur régulier, Éva Mária Varga. Leur étude intitulée « Le génocide cachée : les troupes d'occupation hongroises en Union soviétique » (*Az elhallgatott népirtás: magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban*, pp. 295-328) utilise les documents d'archives russes concernant des procès lancés contre les généraux hongrois en 1947. L'enquête contre ces officiers a été réalisée avec la coopération des autorités hongroises, mais les détails de ces opérations sont peu connus en raison de sources lacunaires. La validité des recherches est confirmée par les décisions du parquet général militaire en 2002 et 2003, selon lesquelles les procès menés contre les 21 officiers hongrois « étaient fondés et légaux », et la possibilité de réhabilitation exclue (pp. 301-302). Les événements donnant la base de ces affaires sont longtemps restés inconnus de l'opinion publique soviétique et hongroise, c'est pourquoi les auteurs parlent « des décennies de silence ». On présente également la nature et l'étendue des crimes en précisant que la lutte contre les partisans soviétiques était souvent le prétexte pour les soldats hongrois à commettre des pillages, des viols et des assassinats (p. 324). À la fin de leur travail, ils ajoutent que les actions similaires de l'Armée rouge devraient également être révélées, ainsi leur recherche est le premier pas vers la découverte mutuelle de ce passé douloureux.

Le rédacteur du volume, Gyula Szvák, évalue sa propre activité avec objectivité et modestie. Lors de sa carrière, il a essayé de préciser la particularité de l'histoire russe. Les résultats de cette activité ont été publiés en 2006 dans un livre portant le

titre « La place de la Russie en Eurasie » (*Oroszország helye Euráziában*). Selon lui, au-delà des récits traditionnels, il faut utiliser de nouvelles approches lors de la recherche, comme la microhistoire. Ses résultats sont reconnus : certains de ses ouvrages ont été publiés en Russie. Mais il a aussi écrit à la demande des Oxford University Press. Il a dirigé la rédaction d'une vingtaine d'ouvrages afin de constituer un forum de publications pour les chercheurs du même domaine.

Un autre collaborateur de l'Institut est Sándor Szili, qui a investi deux axes de recherche principaux. D'une part, il étudie les conceptions historiques de la prise de la Sibérie à travers l'analyse historiographique des ouvrages des historiens russes et soviétiques. D'autre part, il s'occupe de l'histoire de la Rus de Kiev et de la Grande principauté de Moscou où plusieurs détails des relations russo-hongroises ont été relevés grâce à son travail. Il contribue d'une manière considérable à la traduction et à la publication des sources russes de l'époque, par exemple son ouvrage intitulé « La question normande dans l'histoire russe » (*Normann kérdés az orosz történelemben*) est un chef-d'œuvre du genre.

Au sein du livre présenté, Szili publie un travail portant le titre « La question de l'apparition du mot kagan dans l'utilisation de titres des souverains de Kiev au XIe siècle » (*A kagán szó előfordulásának kérdéséhez a 11. századi kijevei uralkodók címhasználatában*, pp. 71-90). Selon lui, il y a quatre points de vue par rapport à cette question qu'il étudie. Après analyse linguistique, étymologique, historique et philosophique des sources russes, latines, grecques ainsi que de la littérature russe, allemande et anglaise, il conclut que les princes Vladimir et Jaroslaw ont dirigé seuls la Rus de Kiev. L'utilisation du titre

kagan prouve qu'ils se considéraient supérieurs aux autres princes russes.

Un des membres fondateurs de l'Institut est Filippov Szergej dont le domaine de recherche est l'histoire ecclésiastique, culturelle et intellectuelle du XIXe siècle. Son ouvrage principal, « Les changements de forme de l'idée russe. Le conservatisme, le libéralisme, le radicalisme russe » (*Az orosz eszme alakváltozásai. Az orosz konzervativizmus, liberalizmus, radikalizmus*) est souvent utilisé dans l'enseignement supérieur. De plus, il réalise une activité de correction linguistique et stylistique par rapport aux œuvres publiées par l'Institut, et contribue ainsi au niveau élevé de ces publications.

Il publie dans ce volume « Les assassins au cœur tendre. La justification de la terreur politique en Russie pendant le dernier tiers du XIXe siècle » (*A lágyszívű gyilkosok. A politikai terror igazolása Oroszországban a 19. század utolsó harmadában*, pp. 197-216). Il analyse les éléments de l'idéologie de la première organisation terroriste moderne, *Narodnaïa Volia*. Après un parcours historique retraçant les événements les plus importants liés à l'organisation, il identifie les arguments d'autojustification, notamment la vengeance, l'auto-défense forcée et la justice. Par ces idées, on essaye de justifier les actions violentes du mouvement même pour ses membres : « Les terroristes forment des détachements de garde pour défendre les ouvriers » (p. 214) ou « les assassinats politiques constituent la réalisation actuelle de la révolution » (p. 215). En même temps, l'auteur remarque que la terreur devient incontrôlable et contribue à un tournant conservateur dans la vie politique russe.

Zoltán Sz. Bíró est également un membre de l'Institut depuis le premier moment.

Il étudie le libéralisme russe et a publié notamment deux livres, « Le retour de la Russie » (*Oroszország visszatérése*) en 2008 et « La Russie : des années critiques » (*Oroszország: válságos évek*) en 2002. De nos jours, il est considéré comme un spécialiste de la Russie, il publie des articles dans plusieurs périodiques sur les problèmes actuels de l'histoire russe contemporaine.

Dans le recueil qui nous intéresse, son étude porte le titre « La Russie dans la deuxième moitié du XIXe siècle : la structure et les éléments les plus importants du régime politique » (*Oroszország a 19. század második felében: a politikai rendszer szerkezete s legfontosabb eleme*, p. 123-143). Selon l'auteur, la Russie est une monarchie autoritaire, même au début du XXe siècle, car l'adoption d'une constitution affronterait la nature divine traditionnelle du souverain. Le pouvoir du tsar n'est réglé que par le droit coutumier jusqu'au règne de Pierre Ier le Grand, il n'est décrit précisément qu'en 1716. Les compétences du tsar ne sont pas limitées juridiquement à l'époque. En même temps, il y a une certaine évolution, car les lois sont publiées en 1835 en 45 tomes sous le titre *La collection complète des lois de l'empire russe*. Ensuite, l'auteur présente les institutions publiques créées lors du XIXe siècle et remarque que les pouvoirs législatif, exécutif et judiciaire commencent à se séparer (p. 143).

Un des collaborateurs les plus importants de l'Institut est László V. Molnár qui s'occupe des relations russo-hongroises aux XVIIIe et XIXe siècles. Son étude publiée dans ce livre « Un savant "hungarus" au service de deux tsars, Mihály Balugyánszky, 1769-1848 » (*Egy „hungarus” tudós két cár szolgálatában, Balugyánszky Mihály, 1769-1847*) présente un diplo-

mate hongrois relativement peu connu qui a contribué aux efforts de modernisation d'Alexandre Ier et de Nicolas Ier. Le savant hongrois part pour Saint-Petersbourg en 1803 où il joue un rôle important dans la vie universitaire et juridique russe de l'époque. Il devient le professeur de l'École normale supérieure de Saint-Petersbourg et publie plusieurs ouvrages d'économie. Il participe à l'élaboration du premier plan constitutionnel dans lequel il conseille l'établissement d'un système bicaméral. Il donne des conférences historiques et juridiques pour les grands-ducs. Ensuite, il organise le fonctionnement de l'École normale supérieure pédagogique de Saint-Petersbourg dont il sera le premier recteur. Pour son travail, il reçoit plusieurs décorations et une rente viagère de 3 500 roubles de la part de l'État russe. La biographie présentée par V. Molnár éclaircit plusieurs détails jusqu'ici inconnus des relations russo-hongroises.

Le membre le plus jeune de l'Institut est Gábor Gyóni qui a soutenu sa thèse de doctorat à Iekaterinbourg en 2007 dans laquelle il étudie **l'évolution des théories du pays d'origine hongrois**. Il s'intéresse également à l'histoire de la Novgorod médiévale et aux changements ethniques en Russie.

Son article intitulé « Oleg Svyatoslavich : ruptures et choix de valeur » (*Oleg Szvajtoszlavics: törésvonalak és értékvalasztások*, pp. 91-103.) retrace les luttes de deux grands-ducs, Vladimir Monomakh et Oleg Svyatoslavich. Ce combat dépasse le niveau de la simple rivalité personnelle, car les systèmes d'alliance et les stratégies géopolitiques formés pendant cette époque-là influencent l'évolution historique de la Rus. D'une manière descriptive, il présente les détails de ce combat, ensuite, il expose l'évolution historiographique du souvenir d'Oleg. Dans sa conclusion, il re-

marque que malgré le fait qu'Oleg subisse des échecs dans la plupart de ses campagnes, son héritage politique se révèle décisif dans l'histoire de la Rus.

Le volume contient également les contributions d'autres chercheurs qui collaborent avec l'Institut régulièrement. Elles sont classées en cinq parties dont la première est constituée de trois études. La première est celle de Gyula Szvák présentée déjà ci-dessus. La deuxième est écrite par Alexandra Medzibrodzky sur les théories des races « Les slaves "aryens" et les moscovites "touraniens" : la théorie de F. Douchinsky et son écho critique » (*Az „árja” szlávok a „turáni” moszkoviták: F. Duchinsky teóriája és kritikai visszhangja*, pp. 35-46). Selon la théorie de Douchinsky, les Ukrainiens et les Polonais sont de vrais slaves « aryens », tandis que les Russes sont des touraniens. Cette approche reçoit un nombre de critiques au fil du temps, dont certaines sont présentées par Mme Medzibrodzky. La troisième contribution est réalisée par Szabolcs Suhajda sous le titre « Tendances de l'historiographie russe au miroir des années passées. L'activité de rédacteur en chef de Andrey Medouchevskiy à la tête de Rossiskaya Istoriya » (*Tendenciák az orosz történetírásban az elmúlt évek tükrében. Andrej Medusevskij főszerkesztői tevékenysége a Rosszjiszkaja Isztorija élén*, pp. 47-67). Medouchevskiy était le rédacteur en chef d'une des revues historiques russes les plus importantes quand il a quitté son poste en 2012. L'analyse de son activité montre également la nature de l'historiographie russe. Dans son programme, le rédacteur définit trois grands axes de recherche : la révolution de 1917, la collectivisation entamée en 1929 et la privatisation des années 1990. Selon Suhajda, Medouchevskiy avait l'intention de transformer l'histoire en une science

appliquée capable de donner des réponses pour les questions actuelles. Lors de son observation, l'auteur mentionne que ces époques historiques sont mieux exposées dans la revue qu'auparavant, comme par exemple le XIXe siècle ou la période des révolutions. Cependant, le rédacteur met l'accent sur une approche politico-juridique qui incite à de vives critiques de la part de ses collègues s'intéressant également à d'autres domaines marginalisés. Cette rupture a contribué à ce qu'il quitte son poste ; son activité n'améliorant pas la réputation de l'historiographie russe.

La deuxième partie du livre contient des études consacrées aux époques plus récentes (Moyen Âge et XVIIIe siècle). Celles de Sándor Szili et de Gábor Gyóni sont déjà présentées. La troisième est réalisée par Orsolya Szaniszló et intitulée « Le début de l'intégration sociale des femmes après les réformes de Pierre le Grand » (*A nők társadalmi integrációjának kezdete a péteri reformok nyomában*, pp. 104-119). En analysant les femmes nobles de l'époque, elles présentent l'évolution de leur situation. Leur liberté de mobilité et d'habillement devient bien plus grande grâce aux ordonnances de Pierre le Grand. Les réformes lancées du niveau supérieur contribuent à l'expansion de nouvelles coutumes occidentales, comme par exemple la présence des femmes aux événements sociaux. Ce changement est la source de la naissance de la vie sociale active dans laquelle les femmes jouent un rôle central.

Le troisième chapitre du volume est composé de cinq articles. Ceux de Sz. Bíró et de V. Molnár ont déjà été évoqués. Erzsébet Bodnár présente un essai consacré à l'histoire de la diplomatie intitulé « Les négociations franco-russes sur le partage de l'Empire ottoman 1807-1808 » (*Francia-orosz tárgyalások az Oszmán birodal-*

lom felosztásról 1807-1808, pp. 164-182). L'auteur cherche à déterminer si ces négociations sont motivées par un plan arrêté. Une Turquie affaiblie était dans l'intérêt de la Russie, mais l'expansion française changeait la situation. En raison de la violation d'un traité par l'Empire ottoman en 1805, l'état de guerre est déclaré en 1806. L'idée du partage de la Turquie est évoquée la première fois lors de la signature du traité de Tilsit et probablement par Napoléon. Selon Bodnár, les diplomates russes étaient réticents en raison de leur méfiance envers un voisin français. Ainsi ils ont soutenu le partage partiel dans lequel la Russie obtiendrait la Bessarabie et les deux principautés roumaines. Concernant cette question délicate, les diplomaties française et russe mènent un long duel présenté d'une manière détaillée. Après un traité signé le 9 mars 1909, les deux empereurs règlent la question lors de leur rencontre d'Erfurt en septembre 1808. La Russie reçoit les territoires souhaités sans partager complètement l'Empire ottoman. Cette solution convient parfaitement à la diplomatie russe qui exclut l'empire d'Autriche de cet accord. Ce dernier ne peut alors pas poursuivre son extension vers les Balkans. Par conséquent, la Russie remporte une victoire de grande envergure dans cet affrontement diplomatique.

L'étude de Szilvia Nagy intitulée « Véra Ivanovna Zassoulitch. Du terrorisme au marxisme » (*Vera Ivanovna Zaszulics. A „terrorizmustól” a marxizmusig*, pp. 217-231) présente la contradiction selon laquelle si le célèbre attentat de Véra Zassoulitch contribue au développement du terrorisme politique en Russie, son auteur n'est elle-même pas authentiquement terroriste. S'éloignant de l'anarchisme, elle devient marxiste. L'auteur présente la jeunesse de Zassoulitch : après avoir rejoint

un groupe anarchiste, elle commet son attentat contre le préfet de police Trepov. Lors de son procès, elle est acquittée. Involontairement, elle exerce une grande influence sur les anarchistes qui remarquent que « l'assassinat politique est le meilleur moyen d'auto-défense et l'un des moyens de la propagande » (p. 227). Après un séjour en Suisse, elle rentre pour rejoindre les marxistes. Elle contribue à la transformation de l'idéologie marxiste, initialement destinée aux ouvriers de l'Europe de l'Ouest, pour l'adapter aux conditions politiques, économiques et sociales russes. Elle traduit plusieurs ouvrages marxistes en russe ; travail pour lequel Engels lui exprime sa reconnaissance.

La contribution de Zsófia Mészáros « Dmitri Pissarev, le penseur alternatif du nihilisme russe » (*Dmitrij Piszarjev, az orosz nihilizmus alternatív gondolkodója*, pp. 183-196) analyse la vie et les idées de Pissarev. Le théoricien, journaliste de *Rousskoje Slovo* à partir de 1860, représente la branche radicale des nihilistes. Mészáros décrit l'origine et le contenu de ce nihilisme dont l'approche plus radicale est prônée par Pissarev jusqu'en 1863. Il comprend que « la révolution est encore loin » et se tourne vers les idées sociales en supportant l'idée de la protection des malheureux. Selon l'auteur, Pissarev est nihiliste du point de vue social et esthétique et rejette toutes les branches artistiques sauf la littérature réaliste. D'après lui, chacun doit travailler dans son domaine pour servir la société. Sa courte vie est extrêmement bouleversée, il tente de se suicider deux fois, il est soigné dans un asile, souffre de dépression, mais meurt noyé lors d'une randonnée à 27 ans. Ses premiers récits contribuent largement à l'évolution du radicalisme révolutionnaire.

La quatrième partie du livre est consacrée aux études soviétiques autour du tra-

vail commun de Krausz-Varga déjà présenté. On y trouve également un texte d'Ákos Fóris intitulé « La politique juive et de partisan sur le front de l'Est » (*A partizán és zsidópolitika a keleti fronton*, pp. 329-249). L'auteur présente les relations entre les mesures anti-partisanes des troupes d'occupation allemandes et hongroises et l'extermination des Juifs locaux. Étant donné que la destruction physique de ces deux groupes est l'objectif du commandement nazi, leur réalisation commune est un intérêt naturel. Le génocide est réalisé souvent sous le prétexte des attaques de bandits, de partisans ou de sabotage pour qu'on puisse la présenter comme un élément des mesures de sécurité militaire. Les troupes alliées aux Allemands, y compris hongroises, participent également à la destruction physique des Juifs. Un autre prétexte plusieurs fois évoqué pour ces actions est qu'elles sont des réactions à la déportation en Sibérie des Allemands de la Volga. Finalement, les opérations militaires lancées contre les partisans soviétiques sont souvent réalisées contre les Juifs des ghettos, car les résultats sont plus spectaculaires contre la population civile que contre les troupes irrégulières aguerries. De telles opérations sont réalisées régulièrement par les troupes hongroises. Pour conclure, l'auteur constate que « la politique anti-partisane dominée par les aspects raciaux est une priorité pendant toute la période » (p. 349).

La troisième contribution de cette partie est celle Ferenc Havas « Staline, le savant : le débat marriste » (*A tudós Sztálin: a marrizmus-vita*, pp. 268-294) et évoque un thème historique, linguistique et psychologique. La vie culturelle de l'Union soviétique est caractérisée par des débats « scientifiques » et notamment celui lié à la théorie linguistique de l'académicien géorgien-soviétique N. A. Marr. Sa particularité

est que Staline y participe personnellement dans les pages de la *Pravda* comme un savant « normal ». Il faut poser la question de la motivation de Staline, qui est omnipotent dans toutes les questions importantes. D'après les recherches de Havas, le savoir-faire scientifique est fourni par un professeur caucasien, Tchikobava, qui critique le travail de Marr depuis 1949 et est accueilli plusieurs fois par le dictateur. Un résultat intéressant de la recherche est que Staline n'est pas seulement le participant du débat, mais l'initiateur de celui-ci parce qu'il veut apparaître comme un savant. Selon Havas, la motivation principale de Staline est sa frustration, car il désire appartenir officiellement au club des savants pour pouvoir rivaliser avec l'héritage intellectuel de Lénine. Finalement, son intervention liée au débat linguistique devient l'outil de la diffusion des directives idéologiques comme on peut le lire dans la conclusion de l'auteur : « discipline et concentration de pouvoir – elles constituent de la logique en arrière-plan des débats scientifiques contrôlés par le pouvoir à l'époque » (p. 294).

La troisième étude de la partie soviétique est d'Ákos Szilágyi qui s'occupe d'une question de philosophie du pouvoir dans son article intitulé « État et formalisme » (*Állam és formalizmus*, pp. 235-267). Une des cibles principales de la « révolution culturelle » entamée en 1936 est le formalisme et Chostakovitch. Plusieurs autres artistes du formalisme deviennent les victimes de la terreur stalinienne, mais le compositeur survit à cette période critique. Le talent de certains artistes est exploité en faveur du pouvoir, mais d'autres sont exécutés. La relation entre la révolution et le formalisme est complexe, car la politique culturelle stalinienne lutte contre le formalisme, les naturalistes de la forme, et en même temps contre le naturalisme, les for-

malistes du contenu. L'avant-garde est trop autonome pour le pouvoir, ainsi la grande terreur vise l'élimination des restes du courant. Dans le cadre de celle-ci, on lance une campagne anti-formaliste qui fait plusieurs victimes. Cependant, Chostakovitch, d'une manière « magique », survit à cette difficile période, et reçoit même six fois le Prix Staline entre 1936 et 1953.

Au cinquième chapitre, on trouve des études consacrées à la linguistique et à la culture. Vu leur nature spéciale, loin de l'histoire, l'auteur du compte-rendu ne se sent pas autorisé à le présenter en détails mais par respect pour les contributeurs, il est nécessaire de les résumer brièvement.

La première est intitulée « La naissance et la disparition d'une image de Russie. Des notes pour le portrait de Pavel Florensky, le fondateur de culture » (*Egy Oroszország-kép születése és szertefoszlása. Megjegyzések Pavel Florenszkij, a kultúralapító portréjához*, pp. 353-372). Ilona Kiss étudie les méthodes par lesquelles Florensky essaye de créer une image culturelle unique de la Russie.

Erzsébet Schiller évoque un sujet littéraire dans « La Sibérie paradisiaque. L'âme russe et la captivité de guerre dans les romans de Rodion Markovits » (*Tejjel-mézzel folyó Szibéria. Orosz lélek és hadifogság Markovits Rodion regényeiben*, pp. 373-382). Deux romans de l'auteur y sont présentés : *La garnison sibérienne* et *Le train d'or*.

« Le pressentiment de l'holocauste dans les œuvres de Andrej Platonov » (*A holokauszt előérzete Andrej Platonov műveiben*, pp. 383-395) de Zsuzsanna Gyimesi analyse l'ouvrage *Le vent éboueur* d'Andreï Platonov, est une des premiers œuvres littéraires antifascistes. Comme Platonov le remarque : « la mission de la littérature est

la présentation de la vraie nature des choses » (p. 390).

Enfin, la linguiste Ildikó Pálosi, dans « Les sens mentaux du verbe venir/aller hongrois au miroir de ses équivalents mordve et russe » (*A magyar jön/megy ige mentális jelentései erza-mordvin és orosz megfelelőik tükrében*, pp. 396-408), compare les sens supplémentaires (émotionnel, mental) des verbes choisis dans les différentes langues.

Pour conclure, on peut citer de nouveau les paroles du professeur Szvák qui constate que cet atelier spécial a déjà réalisé une performance considérable grâce au travail intellectuel et scientifique développé pendant les 25 dernières années. En même temps, l'avenir de l'Institut dépend des circonstances extérieures, comme les subventions étatiques, mais surtout de la nouvelle génération d'historiens spécialisés en études russes. À ce sujet, l'auteur du compte-rendu peut confirmer que la situation est encourageante, car de nombreuses personnes, comme le présent volume le prouve, travaillent ensemble afin qu'il soit possible de rédiger à nouveau, dans 25 ans, un ouvrage similaire.